

Ольга Лобова

Музичне мистецтво

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Київ
«Школяр»
2015

УДК 78(075.2)
ББК 85.31я71
Л68

Рецензенти:

- Сулаєва Н. В.* — заслужена артистка України, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;
Сердюк О. П. — методист з музики та естетичних дисциплін Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;
Лінченко О. Є. — учитель музичного мистецтва вищої категорії КУ «Сумська спеціалізована школа I–III ступенів № 7

Вірші, поспівки та тексти без підписів належать автору

Лобова О. В.

Л68 Музичне мистецтво : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закладів. — Київ : Школяр, 2015. — 176 с. : іл.
ISBN

Підручник «Музичне мистецтво. 4 клас» О. Лобової є завершальною складовою комплекту навчальних книг, виданих за результатами Всеукраїнського конкурсу підручників для початкової школи. Навчальний матеріал цих підручників, побудований на основі офіційно схваленої як переможець конкурсу авторської концепції, у сукупності забезпечує повну та вичерпну реалізацію змісту Державного стандарту початкової загальної освіти і базової програми з музичного мистецтва для 1–4 класів.

Як і попередні навчальні книги, підручник для 4 класу вирізняється інноваційною тематичною структурою. Зміст першого семестру передбачає узагальнення та поглиблення знань школярів щодо основних жанрів музичного мистецтва. У другому семестрі увагу спрямовано на зв'язки музики різних видів, жанрів, часів і народів, а також на формування загального уявлення про взаємозв'язки музики з іншими видами мистецтв.

**УДК 78(075.2)
ББК 85.31я71**

ISBN

© Лобова О. В., 2015
© УВЦ «Школяр», оригінал-макет, 2015

На жодній карті зоряного неба
планету цю музичну не знайти.
Але вона існує — коло тебе —
і кличе у незвідані світи.

Вона запросить в хоровод барвистий
і поведе стежинами пісень,
в душі запалить вогник променистий
і в світ краси мистецтва унесе.

Юний друже!

Цей підручник запрошує тебе у подорож світом музики. Він розкриє таємниці музичних жанрів і розповість, чому в царині звуків немає кордонів; ознайомить з найкращими творами видатних композиторів і чудовими дитячими піснями. Про все це ти дізнаєшся, мандруючи сторінками двох розділів: «Стежинами музичних жанрів» і «Мистецтво без меж і кордонів».

Працювати з книгою тобі допоможуть такі позначення:

— послухай музику

— заспівай, заграй

— прочитай текст,
розглянь зображення

— зверни увагу,
запам'ятай

— придумай,
відгадай

— для допитливих

СТЕЖИНАМИ МУЗИЧНИХ ЖАНРІВ

ТВІЙ ДРУГ — МУЗИКА

Послухай вірш. Із чим у ньому порівнюється музичний клас? Куди він запрошує школярів?

Мій юний друже, в добрий час
заходиш ти в музичний клас.
На перший погляд, скажеш ти,
все в цьому класі, як завжди:
учнівські парти і стільці,
учитель з крейдою в руці...
Але тобі покаже час —
це найдивніший в школі клас!

Цей клас — музичний корабель!
У нім до чарівних земель
ти вирушаєш, ще й не сам —
є місце друзям і батькам.
Щоб кожний з вас узяти зміг
травневий грім, січневий сніг,
калину у легкій імлі
та голос рідної землі.

Сьогодні, завтра, раз у раз,
коли заходиш ти в цей клас,
то йдеш не просто на урок —
ти робиш свій наступний крок
у світ, де нас завжди чека
твій друг, супутник — музика!

Пригадай, що таке музика. Поміркуй, чи можеш
ти назвати її своїм другом і супутником.

Розглянь малюнки. Розкажи, де діти спілкуються з музикою. Подумай, де ти зустрічаєшся з нею.

НА КОНЦЕРТІ

У ШКОЛІ

НА СВЯТІ

НА ВІДПОЧИНКУ

Поміркуй, які малюнки відображають такі види музики:

- народну і композиторську;
- вокальну й інструментальну.

Подумай, які з цих видів музики тобі до вподоби.
Що виражає та зображає твоя улюблена музика?

Словничок

Музика — мистецтво, що створює художні образи й спілкується зі слухачами мовою звуків.

Музичне мистецтво може зображати довкілля та виражати духовний світ людини.

..... Це цікаво знати!

*Евтерпа — муза
ліричної поезії
та музики*

Музика — одне з найдавніших мистецтв. Вважається, що перші спроби музикування було зроблено близько 40 тисяч років тому.

А слово *музика* походить зі Стародавньої Греції. У грецьких міфах живуть дев'ять муз — покровительок наук і мистецтв: комедії і трагедії, поезії, гімнів, танців...

Музика — мистецтво звуків. Мовою звуків можна створити безліч музичних образів: передати почуття та настрої, «намалювати» музичні портрети і картини природи, відобразити звуки природи й навколишнього світу тощо.

Пригадай, які звуки називають шумовими, а які — музичними.

Пригадай властивості музичних звуків за таблицями.

ВИСОТА

ТРИВАЛІСТЬ

ГУЧНІСТЬ

ТЕМБР

Поміркуй, яка властивість відрізняє музичні звуки від шумових.

Покажи голосом, як змінюється висота звучання.

Послухай віночок українських народних мелодій.
Поміркуй, де може звучати така музика.

СОЛО

ХОР

ОРКЕСТР

АНСАМБЛЬ

За малюнками розподіли музичні фрагменти на сольні, ансамблеві, хорові й оркестрові.

За різними ознаками музику можна розподілити на такі види:

- народна і композиторська;
- вокальна й інструментальна;
- сольна, ансамблева, хорова та оркестрова.

Послухай і розучи пісню. Виконай її, передаючи у співі свої почуття до рідного краю.

МУЗИКА РІДНОГО ДОМУ

Музика О. Злотника, слова О. Вратарьова

1. Від Києва до Львова,
від Криму до Карпат
земля моя чудова
цвіте, як зелен сад.
Дніпрова хвиля синя
дзвенить, немов струна,
для мене Україна —
і пісня, і весна. | 2. Десь там, за небокраєм,
країни, наче рай,
але для мене раєм
залишиться мій край.
Дарує горобина
рубіни край вікна,
як мати, Україно,
для мене ти одна. |
|---|--|

Приспів:

Музика, музика, музика рідного дому,
дай мені радості, радості, клич мене знову,
тут мої мамо і тато, тут моя пісня крилата } *Двічі*
жде мене, жде мене.

Р. Ющак. В рідний дім

— Це цікаво знати! —

Олександр Злотник — сучасний український композитор. Він автор різних творів: опери-думи «Сліпий», балету, музики до багатьох кінофільмів...

Великою популярністю користуються пісні композитора, яких він написав понад дві тисячі. До збірки О. Злотника «Музика рідного дому» увійшли 53 дитячі пісні.

Помірно

1. Від Ки- є- ва до Льво-ва, від Кри- му до Кар- пат зем- ля мо- я чу- до- ва ці-
те, як зе- лен сад. Дніп- ро- ва хви-ля си- ня дзве- нить, не-мов стру-на, для ме-не Ук-ра- ї- на — ти

Приспів:

піс-ня, і вес-на. Му-зи- ка, му- зи- ка, му- зи- ка рід- но- го до- му,
дай ме-ні ра-до- сті, ра-до-сті, клич ме-не зно- ву, тут мо- ї ма- мо ї та- то,
тут мо- я піс-ня кри- ла-та жде ме- не, жде ме- не. // Тут мо- ї ма- мо ї та- то,
тут мо- я піс-ня кри- ла-та жде ме- не, жде ме- не.

Порівняй образи пісні та картини «В рідний дім» українського художника Романа Ющака на с. 8. Розкажи в малюнку, оповіданні чи мелодії про музику твого дому, твоєї родини.

КАЗКА ПРО МУЗИЧНІ КРАПЛИНКИ

Прочитай казку. З'ясуй, до яких музичних країн потрапили краплинки-звуки.

Почалася ця історія одного вересневого ранку, коли над планетою Барвистої Музики зійшло сонце. Поглянуло на ліс — загомоніли пташки, ожили дерева. Торкнулося теплим промінцем луків — прокинулися квіти, зашепотіли росяні трави.

Кинуло сонце погляд на річку — і засяяла у небі кольорова музична веселка, ніби чарівний місток перекинувся з одного берега на інший.

Прокинувся вітерець і побіг барвистим місточком — озвалася веселка ніжним мелодійним дзвоном, кожний з семи кольорів — на свій лад:

до ре мі фа соль ля сі

Бешкетник-вітерець розігнався й побіг ще швидше — і тисячі музичних краплинок відірвалися од веселки й полетіли у різні боки, разносячи по всій планеті чарівні звуки.

Лагідний південний вітер підхопив частину краплинок і поніс у країну Пісень. І враз полилися ніжні колискові й веселі частівки, славетні думи та величні гімни...

Пустотливий західний вітер закружляв краплинки-звуки у стрімкому хороводі й домчав їх до країни Танців.

І залунали весела полька й ніжний вальс, урочистий полонез та завзятий гопак...

Суворий північний вітер розсипав краплинки країною Маршів. Там звуки шикувалися стрункими рядами, чітко відбиваючи кожний музичний крок...

Мудрий східний вітер покружляв над музичними країнами й поніс звукові краплинки далі — великими й малими стежинами, що пролягли від пісні, танцю й маршу до різних музичних жанрів: романсів і кантат, п'єс і симфоній, опер і балетів...

А одна співуча краплинка залетіла у цю книжку. Тут і залишилася вона виспівувати свої чарівні звуки. Але почути їх може не кожний, а лише той, хто вміє уважно слухати, думати і творити.

Пригадай трьох музичних китів і країни, в яких вони панують. Добери таблички, які відповідають пісенній, танцювальній і маршовій музиці:

*мелодійна
наспівна
плавна*

*ритмічна
пластична
динамічна*

*чітка
енергійна
бадьора*

Чи знаєш ти, що таке музичний жанр? Знайди у тексті назви музичних стежинок-жанрів.

Словничок

Музичний жанр — різновид музичного твору. Головними музичними жанрами є *пісня, танець і марш*. Від них походять усі інші жанри музичного мистецтва, зокрема:

- вокальні (*гімн, романс, кантата*);
- інструментальні (*п'єса, концерт, симфонія тощо*).

Антоніо Вівальді. «Осінь» (з циклу «Пори року»)

Італійський композитор **Антоніо Вівальді** народився понад 300 років тому. Більшість творів він написав для скрипки.

А. Вівальді є засновником жанру скрипкового концерту. У його доробку — 220 концертів для скрипки зі струнним оркестром. Найпопулярніший з них — цикл «Пори року». Цей твір складається з 4 скрипкових концертів: «Весна», «Літо», «Осінь» і «Зима». У кожному з них три частини.

Концерт «Осінь» передає картини й настрої цієї пори року: веселе свято врожаю, таємничність осінньої ночі, картину полювання. Яскравості надають музиці зображальні ефекти: відтворення пісні і танцю селян, луни, пострілів тощо.

Послухай фрагмент концерту. Поміркуй, що зображає та виражає музика.

Охарактеризуй такі засоби музичної виразності:

Мелодія й супровід

Темп — швидкість звучання

Динаміка — гучність звучання

Тембр — забарвлення звучання

Прочитай визначення концерту. Вибери з переліку ознаки цього музичного жанру:

- композиторський — народний;
- вокальний — інструментальний;
- хоровий — оркестровий.

Словничок

Концерт (з лат. — змагання) — великий твір для соліста з оркестром, який складається з 3 або 4 частин. У концерті яскраво розкриваються виражальні та зображальні можливості інструмента, що виконує соло: фортепіано, скрипки, арфи тощо.

Розучи поспівку. Що вона «розповідає» про музичні звуки?

МУЗИЧНІ ЗВУКИ ГРАЮТЬСЯ

Му- зич- ні зву- ки гра-ють-ся, в ме- ло- ді-ю скла-да-ють-ся.
У- го- ру під- ні- ма-ють-ся, а по-тім о- пу- ска-ють-ся.

Уважно розглянь нотний запис поспівки. Із чого він складається?

Покажи рукою, як рухається мелодія поспівки:

горизонтально

висхідно

низхідно

хвилеподібно

----- Це цікаво знати! -----

Люди здавна намагалися записати музику — за допомогою малюнків, букв, цифр, особливих знаків-гачків... Перші спроби музичного письма було зроблено ще у Давньому Єгипті.

А сучасні назви нот з'явилися тисячу років тому. Їх започаткував монах-музикант Гвідо з італійського міста Ареццо, відомий як **Гвідо Аретинський**.

Спочатку назв нот було шість: *ут, ре, мі, фа, соль, ля*. Ці склади Гвідо узяв із молитви, в якій співаки просили Святого Іоанна захистити їх від раптової хрипоті. Згодом було дано сьому назву ноти — *сі*, а перший, незручний для співу склад *ут* замінено на *до*.

Винахід Гвідо Аретинського дав змогу записувати музику. На вшанування пам'яті музиканта йому встановлено пам'ятник у Флоренції.

Пам'ятник
Гвідо
Аретинському

Послухай пісню. Поміркуй, що виражає та зображає цей твір.

ВПЕРШЕ ОСІНЬ ЙШЛА ДО ШКОЛИ

Музика і слова О. Лобової

1. Першим ранком вересневим
посміхались сонце з небом,
і щаслива, як ніколи,
вперше Осінь йшла до школи. } Двічі
2. Осінь ранком променистим
йшла красива, урочиста
і тримала у долоні
айстри білі і червоні. } Двічі
3. Осінь вчилася сумлінно,
та не завжди на «відмінно».
І було — калюжі-плями
розтікались сторінками... } Двічі
4. Першим ранком вересневим
під високим синім небом
Осінь радо, як ніколи,
кожен рік іде до школи. } Двічі

Розучи пісню. Виразно виконай її, передаючи зміст кожного куплету.

Порівняй образи пісні та концерту А. Вівальді. Створи власний художній образ осені, використавши на вибір:

ЛІТЕРАТУРНЕ
СЛОВО

ТАНЦЮВАЛЬНИЙ
РУХ

КОЛЬОРОВУ
ПАЛІТРУ

Помірно

1. Пер-шим ран-ком ве-рес- не- вим по-смі-ха-лись сон-це з не- бом,
і щас-ли-ва, як ні- ко- ли, впер- ше О- сінь йшла до шко- ли.
і щас-ли-ва, як ні- ко- ли, впер- ше О- сінь йшла до шко- ли.

Попрацюймо разом!

Розгляньте малюнки. Виберіть види мистецтв, які поєднуються у пісні.

«До побачення, літо»

«Школяр»

«Колискова школі»

Розгляньте малюнки. Пригадайте ці та інші пісні про школу.

Виконайте їх різним складом: соло, ансамблем, хором, у супроводі оркестру дитячих інструментів.

ЖИЛА-БУЛА ПІСЕНЬКА

Прочитай вірш. Поміркуй, що можна дізнатися зі змісту вірша про пісню.

Жила-була пісенька в нашому місті,
гойдалася вітром у човнику-листі,
у росяних травах світанки стрічала...
Та тільки ніколи чомусь не звучала.
Мабуть, їй наврочив якийсь лютий злодій:
не мала та пісня ні слів, ні мелодій.

Подумав поет: що за пісня без слів?
Весь день працював — і текст пісні створив.
Тоді композитор узявся за справу —
і музику склав їй привітну й ласкаву.

В мелодію склалися ноти-овали,
і текст є... А пісенька — не зазвучала.
І раптом веселий і лагідний вітер
її закружляв і відніс в школу дітям!
Вони прочитали, текст пісні завчили,
а ноти зіграв на роялі учитель.

І так полюбили цю пісеньку люди,
що знали її незабаром усюди,
співали та грали хори і солісти,
ансамблі, оркестри, інструменталісти...

...Така от історія — майже казкова,
а пісенька вийшла — ну просто чудова.
Але щоб вона ожила, зазвучала,
прийшлося потрудитися людям немало!

Пригадай, які види мистецтв поєднані у пісні.
Хто бере участь у створенні та виконанні пісень?

Попрацюймо разом!

Розгляньте зображення. Поміркуйте, які з цих виконавських складів є камерними ансамблями.

СОЛО

ДУЕТ

ТРІО

КВАРТЕТ

КВІНТЕТ

ХОР

Розподіліться на камерні ансамблі та виконайте свої улюблені пісні з ритмічним супроводом або танцювальними рухами.

Камерними називають невеликі виконавські колективи (*дует, тріо, квартет, квінтет*), а також музичні твори, призначені для таких колективів або солістів.

У давнину такі твори виконувалися у невеликому приміщенні — *камері* (з лат. *камера* — кімната). Звідти й походить назва камерної музики.

Найдавнішим і найпопулярнішим жанром камерної музики є **пісня**.

Прочитай текст. Поясни значення наведених народних прислів'їв.

Пісня — споконвічний символ України. Недаремно український народ вважають співучою нацією, а його мову — однією з наймелодійніших у світі.

В Україні люблять і шанують пісню. З давнини дійшли до нас прислів'я, в яких згадується цей музичний жанр:

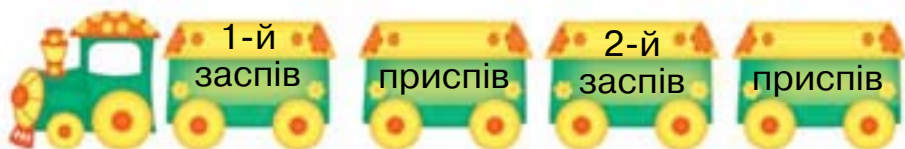
- *Щира пісня гріє краще за кожуха.*
- *У гурті й пісня в лад іде.*
- *Людина без Батьківщини, що соловей без пісні.*

Пісня — провідний жанр музичного фольклору.

Українські народні пісні щирі й різноманітні: ніжні *колискові* й наспівні *ліричні*, замислені кобзарські *думи* і дотепні *жартівливі*, мужні козацькі *пісні-марші* та запальні *пісні-танці*...

Оригінальністю відзначені *обрядові пісні*, що здавна супроводжують життя українського народу: колядки та щедрівки, веснянки й гаївки, жниварські, купальські, весільні, хрестильні...

А чи є риси, що споріднюють усе це співоче розмаїття? Так! У будь-яких піснях поєднані музика і слово. А ще — усі вони мають характерну для пісенного жанру куплетну побудову, наприклад, таку:

Знайди у тексті назви різних видів народних пісень. Пригадай, чи відомі тобі такі твори.

Розглянь схему. Поясни, що таке куплетна форма, на прикладі пісні на вибір.

Розглянь фото. Послухай пісні у виконанні улюблених українських співаків.

РАЇСА КИРИЧЕНКО

НІНА МАТВІЄНКО

АНАТОЛІЙ СОЛОВ'ЯНЕНКО

ДМИТРО ГНАТЮК

Поміркуй, яким видам відповідають ці пісні.
Визнач, який співочий голос належить кожному з цих виконавців:

СОПРАНО

АЛЬТ

ТЕНОР

БАС

Послухай пісню. Поміркуй, до якого виду пісень вона належить.

ГОСПОДАРСТВО

Українська народна пісня

Помірно

1. Не знав добрий чоловік,
як у світі жити,
купив собі курочку,
щоб ся не журити.
Як курочка цю-ру-ру,
тепер же я не журу.

2. Не знав добрий чоловік,
як у світі жити,
купив собі качечку,
щоб ся не журити.

Як качечка ках-ках-ках,
як курочка куд-ку-дах,
як курочка цю-ру-ру,
тепер же я не журу.

3. Не знав добрий чоловік,
як у світі жити,
купив собі гусочку,
щоб ся не журити.
Як гусочка ге-ге-ге,
як качечка ках-ках-ках...

4. Не знав добрий чоловік,
як у світі жити,
дістав собі котика,
щоб ся не журити.

Як котичок няв-няв-няв,
як гусочка ге-ге-ге...

5. Не знав добрий чоловік,
як у світі жити,
дістав собі собачку,
щоб ся не журити.

Як собачка гав-гав-гав,
як котичок няв-няв-няв...

6. Не знав добрий чоловік,
як у світі жити,
купив собі овечку,
щоб ся не журити.

Як овечка бе-бе-бе,
як собачка гав-гав-гав...

7. Не знав добрий чоловік,
як у світі жити,
купив собі кізеньку,
щоб ся не журити.

Як кізенька ме-ме-ме,
як овечка бе-бе-бе,
як собачка гав-гав-гав,
як котичок няв-няв-няв,
як гусочка ге-ге-ге,
як качечка ках-ках-ках,
як курочка куд-ку-дах,
як курочка цю-ру-ру,
тепер же я не журу.

Розучи пісню, стежачи за нотним записом.
Заспівай її за малюнками-підказками.
Поміркуй, чим особлива побудова цієї пісні.

ВОКАЛЬНИМИ СТЕЖИНАМИ

Прочитай текст. Визнач, про який вид музики у ньому йдеться.

З народного напившись джерела,
як із Дніпра бере веселка воду,
о рідна пісне, знову ти прийшла
до матері й до батька — до народу.

О пісне! Від народу кров і плоть
ти узяла, щоб лиш йому служити,
тебе ніхто не може побороть,
бо вільний дух твій — правдою повитий.

Максим Рильський

Народна пісня — давня супутниця людини. Вона супроводжує усі визначні події життя.

А ще народна пісня стала найпершим музичним жанром, від якого походять усі різновиди **вокальної музики**:

- класичні та сучасні пісні, гімни, романси;
- хорові жанри — хори, хорові обробки та концерти;
- кантати й ораторії — великі твори для хору, солістів і оркестру;
- музично-театральні жанри опери, оперети, мюзиклу тощо.

Скажи, який музичний твір є найпершим вокальним жанром. Знайди у тексті назви інших жанрів вокальної музики.

Словничок

Вокальна музика (з лат. *вокал* — *голос*) — музичні твори, написані для співу соло, ансамблем або хором. Провідний жанр вокальної музики — *пісня*.

Попрацюймо разом!

Розгляньте «вокальні стежини». Прочитайте назви вокальних жанрів.

Подумайте, які з цих жанрів вам відомі. Що ви про них знаєте?

**ВОКАЛЬНО-ХОРОВІ
ТВОРИ**

**МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНІ
ТВОРИ**

Поміркуйте, які ще музичні жанри «виростають» з пісні. Про який з них ви хотіли б дізнатися?

Прочитай вірш-загадку. Розв'яжи ребус і додай останнє слово — назву музичного жанру.

Сьогодні пісня особлива
прийшла до нас в музичний клас.
Вона лірична і мрійлива,
а називається — ...

Прочитай текст. З'ясуй ознаки вокального та інструментального романсів.

І. Прянишников.
Жорстокі романси

Романс — один з найпопулярніших жанрів вокальної камерної музики. Так називають невеликий ліричний вокальний твір з інструментальним супроводом.

У романсі висловлюють особисті почуття і враження, тому найчастіше його виконує співак-соліст або вокальний дует у супроводі гітари, фортепіано, арфи тощо.

Романсом називають також інструментальну п'єсу наспівного, мелодійного характеру. У такому творі провідну партію — *соло* — виконує один інструмент (скрипка, віолончель, фортепіано), навіть якщо у супроводі звучить весь оркестр.

Різновидами романсу є *елегія* та *балада*.

Розглянь репродукцію картини Іларіона Прянишникова «Жорстокі романси». Якою музикою «звучить» для тебе цей живопис?

Олександр Аляб'єв. «Соловей»

Вольфганг Амадей Моцарт. «Романс» з «Маленької нічної музики»

До жанру романсу здавна звертаються митці різних країн.

Понад 180 романсів написав російський композитор **Олександр Аляб'єв**. Найпопулярніший серед них — романс «Соловей» на вірші поета **Антон Дельвіга**. А створений він був майже 200 років тому!

Мелодія романсу така ніжна, легка, щира і зворушлива, що нагадує справжній спів соловейка. Невипадково він звучить у виконанні високого жіночого голосу — сопрано.

Твір під назвою «Романс» написав свого часу і австрійський композитор **Вольфганг Амадей Моцарт**. Його мелодія виразна, плавна, наспівна — майже вокальна. Але її «співає» не голос, а музичні інструменти камерного оркестру.

Цей «Романс» — одна з частин твору «Маленька нічна музика».

Послухай два романси. Який із них тобі більш до вподоби? Чому?

Поміркуй, за допомогою яких засобів передано пташиний спів у романсі «Соловей». Охарактеризуй:

МЕЛОДІЮ

СУПРОВІД

РЕГІСТР

ДИНАМІКУ

Поясни, чому інструментальний твір В. А. Моцарта названо романсом.

— — — — — **Це цікаво знати!** — — — — —

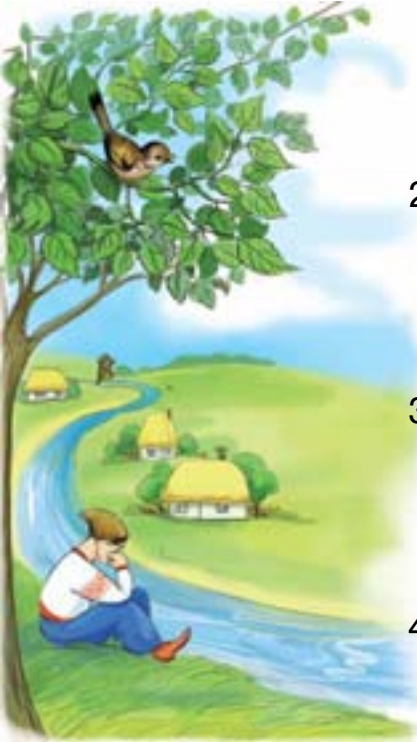
«Маленька нічна музика» — один з найпопулярніших творів В. А. Моцарта. Композитор написав його у подарунок своїй дружині Констанці, до п'ятої річниці одруження.

Послухай пісню. Поміркуй, чи можна назвати її романсом. Чому?

НЕ ЩЕБЕЧИ, СОЛОВЕЙКУ

Музика М. Глинки, слова В. Забіли

1. Не щебечи, соловейку,
під вікном близенько.
Не щебечи, малюсенький, } Двічі
на зорі раненько.
2. Твоя пісня дуже гарна,
ти гарно співаєш,
ти щасливий: спарувався } Двічі
і гніздечко маєш.
3. А я бідний, безталанний,
без пари, без хати,
не судилось мені в світі } Двічі
весело співати.
4. Ти лети, співай тим людям,
котрі веселяться,
вони піснею твоєю } Двічі
будуть забавляться.
5. А мені така пісня
душу роздирає,
гірше б'ється моє серце, } Двічі
аж дух завмирає.

Поміркуй, які думки та почуття передано у пісні.
Чому людина звертається зі своїм болем до соловейка?

Розучи та виконай пісню-романс.

Помірно

1. Не ще- бе- чи, со- ло- вей- ку, під вік- ном бли- зень- ко.

Не ще- бе- чи, ма- лю- сень- кий, на зо- рі ра- нень- ко.

Не ще- бе- чи, ма- лю- сень- кий, на зо- рі ра- нень- ко.

— — — — — Це цікаво знати! — — — — —

Пісню-романс «Не щебечи, соловейку» написав російський композитор **Михайло Глінка**. У його творчому доробку багато відомих пісень і романсів: «Жайворонок», «Я мить чудову пам'ятаю» та ін.

Романс «Не щебечи, соловейку» був створений на вірші українського поета **Віктора Забіли** майже 200 років тому, під час подорожі Україною.

Композитор так тонко і влучно передав особливості української пісні, що невдовзі цей твір стали вважати українським народним.

У творчості М. Глинки романс та інші музичні жанри набули класичної завершеності. Тому композитора вважають основоположником російської класичної музики.

Словничок

Класика (з лат. — зразковий, першокласний) — видатні, загально визнані твори мистецтва, які становлять цінність для національної й світової культури. Творців класичної музики називають **композиторами-класиками**.

У ЄДНОСТІ СПІВОЧИХ ГОЛОСІВ

Прочитай текст. Про який вокальний колектив у ньому йдеться?

Голос людини називають найкращим музичним інструментом. І справді, він може передати найтонші відтінки *музичної мови* і все розмаїття *людських почуттів*.

Проте будь-який співочий голос обмежений певними кордонами — *діапазоном* звучання. А один співак може виконувати одночасно лише одну *мелодію*.

А якщо поєднати 15, 50, 100 голосів: жіночих і чоловічих, високих і низьких? Лише уяви, якими яскравими та неповторними барвами сповниться звучання! Такий колектив зможе заспівати будь-який *багатоголосний твір*.

А тепер скажи: навіщо люди придумали **хор** — злагожену єдність співочих голосів?

Дай відповідь на останнє запитання тексту.
Поясни значення виділених слів.

Словничок

Хор (з грец. — *зібрання*) — великий співочий колектив. За складом хори бувають дитячі, жіночі, чоловічі та мішані; за кількістю партій – 1-, 2-, 3-, 4-голосні і т.д. Хорового диригента часто називають **хормейстером**.

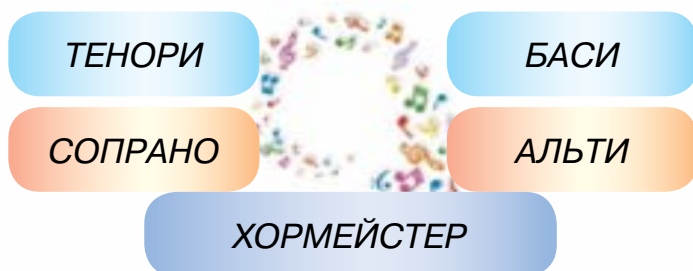

Розглянь фото хорового колективу та схему розташування його партій.

Подумай, чому такий хор називають мішаним.

Мішаний хор

Поміркуй, які вокальні голоси входять до складу дитячого, жіночого, чоловічого хору.

..... Це цікаво знати!

Хорові колективи різняться кількістю виконавців. Найменша кількість хористів (12) у камерному хорі, а найбільша — не обмежена. Наприклад, склад мішаного хору нерідко налічує 100 – 120 співаків.

У Прибалтиці традиційним є свято хорового співу, де звучить зведений хор, у якому понад півтисячі виконавців.

Микола Лисенко. «Молитва за Україну»

Боже великий, єдиний,
нам Україну храни,
всі свої ласки-щедроти
ти на люд наш зверни.

Дай йому волю, дай йому долю,
дай доброго світа,
щастя дай, Боже, народу
на многая, многая літа...

Олександр Кониський

Цей вірш було написано близько 130 років тому. Його піднесені та щирі слова надихнули на творчість **Миколу Лисенка** — композитора з Полтавщини, який є засновником класичної музики України.

Так з'явився хор «Молитва за Україну». Його величнн та прониклива музика — палке прохання щасливого майбуття для рідного краю.

Послухай твір. Наспівай його мелодію.

Поміркуй, чому для втілення змісту вірша композитор обрав жанр хору. Який хор звучить?

Розглянь, як передано художній образ твору в одніменній витинанці Оксани Цимбалюк.

О. Цимбалюк. Молитва за Україну. Витинанка

Прочитай текст. Розглянь схему.

З'ясуй сутність провідних жанрів хорової музики.

Хорова музика виникла ще у стародавньому світі. За цей час сформувалися її провідні жанри: *хор, хорова обробка пісні, хоровий концерт...* А ще хоровий спів є важливою складовою великих вокально-інструментальних творів — *кантат і ораторій* — та музично-театральних вистав: *опери, оперети, мюзиклу...*

Словом **хор** позначається не лише співочий колектив, а й жанр вокальної музики. У хоровому виконанні виразно та різнобарвно звучать пісні, гімни, молитви...

Складовою хорової музики є також **хорова обробка пісні**. Завдяки цьому жанру пісенні твори збагачуються голосами та підголосками. Видатні творці хорових обробок українських пісень — композитори Микола Леонтович, Кирило Стеценко, Яків Степовий.

Хоровий концерт — багаточастинний твір на релігійні тексти. А у **кантатах, ораторіях, операх, оперетах та мюзиклах** хоровий спів поєднується із сольними, ансамблевими й оркестровими номерами. Часто хористи не лише співають, а й грають ролі, як справжні актори.

Попрацюймо разом!

Послухайте хорові обробки народних пісень за вибором. Спробуйте визначити склад хору.

Поміркуйте, чи збагатило хорове виконання фольклорні твори. Чим?

Послухай пісню композитора з Харківщини Миколи Ведмедері. Визнач основну ідею цього твору.

НЕМАЄ УКРАЇНИ БЕЗ КАЛИНИ

Музика М. Ведмедері, слова Г. Клок

1. Немає України без калини,
як і нема без пісні солов'я.
А ми — народ,
зернина від зернини,
в біді і щасті — ми одна сім'я.
2. Немає України без тополі,
як і нема без сонця сяйва дня.
Ти без коріння — перекотиполе,
а корінь там, де вся твоя рідня.
3. Немає України без вербиці,
без сивого Славутича-Дніпра.
Нап'юся живодайної водиці,
в ній зачерпну любові і добра!

Розучи пісню. Співай її виразно, з почуттям.
Назви згадані у пісні символи України. Які музичні символи українського народу ти можеш до них додати?

Розглянь репродукцію картини «Калина» українського художника Миколи Овсейка.

М. Овсейко. Калина

Поміркуй, який рядок пісні «Немає України без калини» може проілюструвати ця картина.
Виконай до пісні завдання на вибір:

*придумай
приспів-вокаліз*

*намалюй
ілюстрацію за
змістом пісні*

*склади текст
ще одного
куплету*

ЦАРИНА ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Прочитай текст. Запам'ятай значення виділених слів.

Є мистецький жанр, де можна «зустрітися» з усіма різновидами вокальної музики. Це **опера** — справжня царица вокального мистецтва. Оперний жанр виник в Італії понад 400 років тому (наприкінці XVI століття), проте і досі залишається найскладнішим у музиці.

Зазвичай оперна вистава складається з кількох **дій (актів)**, а кожна дія — з **номерів**.

Сольний номер називається **арія**. У ній дійові особи розповідають про себе, свої думки і почуття. Різновидами арії є **аріозо**, **арієта** тощо.

Коли оперні персонажі зустрічаються та спілкуються на сцені, звучать камерні ансамблі: **дует, тріо, квартет, квінтет**. Завдяки ним розкриваються події сюжету, характери і стосунки персонажів.

Національний академічний театр опери і балету України
імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Оперний театр у м. Сідней (Австралія)

Значне місце в оперній виставі посідають **хорові номери**. Саме хор може найбільш яскраво та виразно передати колективні сцени: народні свята, картини пишних балів і військових походів...

Неабияку роль в опері відіграє й інструментальна музика. Звучання інструментів не лише супроводжує вокальні номери, а й виконує самостійну роль: наприклад, у танцювальних сценах або в **увертюрі** — оркестровому вступі до опери.

Отже, структуру оперної вистави можна зобразити так:

УВЕРТЮРА	1 дія	2 дія
	н о м е р и	н о м е р и

Поясни, чому оперу названо цариною вокального мистецтва.

Яку роль відіграють в опері сольні й ансамблеві номери, хор і оркестр?

Розглянь фото оперних театрів. Дізнайся, де можеш послухати оперу ти.

Жорж Бізе. Увертюра. Хор хлопчиків (з опери «Кармен»)

Один з найпопулярніших музично-театральних творів — опера «Кармен» французького композитора **Жоржа Бізе**.

Ж. Бізе народився у Парижі, в родині учителя співів. Після закінчення Паризької консерваторії юний музикант отримав Римську премію. Це дало йому змогу продовжити навчання в Італії — на батьківщині опери.

Тут композитор і захопився оперним жанром, а згодом став автором оригінальних опер. Остання з них — «Кармен» — яскрава музична розповідь про життя іспанського народу.

Відкриває виставу увертюра, яка готує слухачів до подорожі сторінками цієї музично-театральної дії. Її яскрава музика змальовує сцени з народного життя Іспанії та образи найважливіших оперних персонажів: гордої циганки Кармен і мужнього тореадора Ескамільйо.

Є в опері і виразні хорові сцени. Одна з них змальовує хлопчиків, що веселою ватагою крокують вулицями міста. Цей оперний номер так і називається — «Хор хлопчиків».

Послухай увертюру. Позначай піднятою рукою зміну характеру музики.

Поміркуй, чи є у творі відомі тобі музичні теми.

Послухай Хор хлопчиків. Скажи, який настрій дітей передає хоровий спів.

Визнач, хор якого складу звучить:

ЧОЛОВІЧИЙ

ЖІНОЧИЙ

ДИТЯЧИЙ

МІШАНИЙ

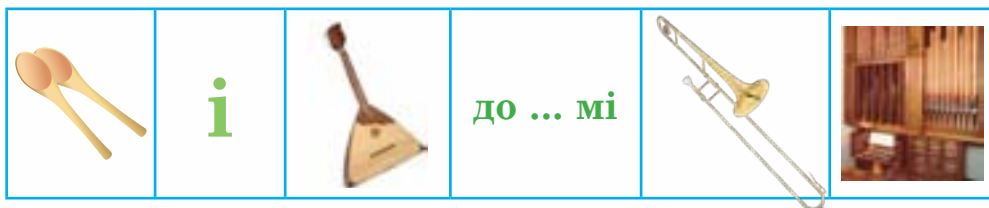
Розглянь фото. Поміркуй, які види мистецтв поєднуються в опері.

Сцена з опери «Кармен»

Чи знаєш ти, як називається літературний текст опери? Дізнайся про це, розгадавши ребус.

От чарівне царство опери, балету...
Що покладено в основу їх сюжету?
Мають опера, балет і оперета
стислий текст — маленьку книжечку ...

Попрацюймо разом!

Послухайте фрагменти дитячої опери на вибір.
Створіть невеличку сцену з власної опери-казки:

- оберіть казковий сюжет, визначте фрагмент для виконання та напишіть його лібрето;
- розподіліть ролі та розіграйте сцену, імпровізуючи мелодії на текст казки.

Послухай пісню. Знайди у тексті й поясни усі «музичні» слова.

КАМЕРТОН

Норвезька народна пісня

Український текст А. М'ястківського

1. Дав вірний тон наш камертон,
підготувалися всі,
заспіваємо канон.
Дав вірний тон наш камертон,
починаєм з ноти «до» свій канон.

Приспів:

До-до-ля, до-до-ля,
соль-ля-сі-сі-сі-ля-соль,
фа-соль-ля-ля-ля-соль-фа.
До-до-ля, до-до-ля,
соль-ля-сі-сі-сі-ля-соль,
ля-соль-фа.

2. Іще куплет, іще куплет,
ллються дзвінко голоси,
не забув із нас ніхто.
Наш дружний хор, веселий хор
почина співать канон з ноти «до».

Приспів.

3. Дав вірний тон наш камертон,
підготувалися всі,
підготувалися всі!
Дав вірний тон наш камертон,
ми кінчаємо канон: ля-соль-фа.

Приспів.

Розучи пісню разом з однокласниками.
Спробуйте виконати приспів каноном.

Пожвавлено

mf

1. Дав вір- ний тон наш ка-мер-тон, під- го-
-то- ви- ли- ся всі, за- спі- ва- є- мо ка- нон. Дав
вір- ний тон наш ка- мер- тон, по- чи-
Приспів:
на- єм з но- ти «до» свій ка- нон. До- до- ля, до-
до- ля, соль- ля- сі- сі- сі- ля-соль, фа-соль-ля-ля-ля-соль-фа. До-
до- ля, до- до- ля, соль-ля- сі- сі- сі- ля-соль, ля-соль- фа.

Це цікаво знати!

Камертон — спеціальний пристрій для настроювання хору та музичних інструментів. За допомогою камертону видобувають звук, за яким орієнтуються співаки, або налагоджують звучання музичних інструментів.

Найчастіше камертон являє собою зігнуту металеву пластинку, що нагадує за формою латинську букву «U». Якщо легенько вдарити по ній — чути звук, зазвичай ЛЯ.

А ще камертон буває у вигляді маленької трубочки, що звучить, коли в неї дмхнути. Таким камертоном найчастіше користуються хорові диригенти — хормейстери.

Камертон

ДЕСЯТЬ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

1. Пригадай, що таке *музичний жанр*. Поясни, чим відрізняються вокальні й інструментальні жанри.

2. Розкажи, що тобі відомо про вокальну музику. Визнач, який музичний жанр став її основою:

ПІСНЯ

ТАНЕЦЬ

МАРШ

3. Вибери з переліку основні жанри вокальної музики. Наведи приклади кількох відповідних творів.

пісня, гімн, романс, п'єса, хор, симфонія, кантата, ораторія, опера, балет, оперета, мюзикл

4. Прочитай вірш Анатолія Камінчука «Останній листочок». Поміркуй, на який музичний жанр його можна перетворити. Склади відповідну мелодію.

Листя падає додолю.
Засипає гай і поле.
На вербі один листочок.
До зими один деньочок!

5. Розкажи про жанр романсу. Обери, яким може бути склад його виконавців:

СОЛО

ДУЕТ

ХОР

6.

Пригадай твір «Молитва за Україну». Визнач жанр цього твору. Назви його автора:

Микола
Лисенко

Михайло
Глінка

Олександр
Аляб'єв

7.

Поясни, яку музику називають *класичною*. Пригадай, хто із зазначених композиторів є засновниками класичної музики України та Росії.

8.

Розкажи, що тобі відомо про хор. Вибери з переліку жанри, пов'язані з хоровою музикою:

пісня, романс, хор, хоровий концерт, хорова обробка, кантата, ораторія, опера, оперета, мюзикл

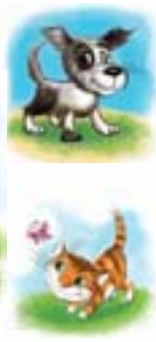
9.

Пригадай, що таке *опера*. Які мистецтва у ній поєднуються?

Розкажи про побудову оперної вистави.

10.

Пригадай за малюнками вокальні твори. Визнач їхні жанри.

Виконай пісні разом із друзями, передаючи у співі жанрові особливості кожного твору.

ДЗВІНКИ ТАЄМНИЦІ

Прочитай вірш. Згадайся, про що у ньому йдеться, і додай останнє слово.

Дзвінки таємниці — і справжні, й казкові.
Хто дав їм такі голоси веселкові?
Які невичерпні музичні скарбниці
заховані в тих чарівних таємницях?

Вони такі різні, та іноді схожі:
звучати і грізно, і лагідно можуть,
і високо, й низько, і близько, й далеко,
як вибухи грому, як клекіт лелеки.

Вони намалюють без пензля картину,
вони зачарують звучанням людину.
В руках музиканта, на знак диригента,
прокинуться і оживуть ...

Пригадай основні групи музичних інструментів.
Як називається музика для виконання на таких
інструментах?

Музичні інструменти — спеціальні прилади для виконання музики. Їх поділяють на *ударні, духові та струнні*. У кожній групі є *клавішні* інструменти.

Музика для виконання на музичних інструментах називається **інструментальною**.

Л. Зоріна. Троїсті музики

Скрипка, сопілка, бубон... Недаремно їх назвали *інструментами*. Адже в руках майстрів музики вони спроможні малювати картини й розповідати історії, розкривати та бентежити людські почуття...

Улюблені інструменти українського народу здавна поєднуються у *троїсту музику* — ансамбль із трьох музикантів. Склад троїстої музики може бути різним, але зазвичай в ній присутні ударний, духовий і струнний інструменти: скрипка, сопілка і бубон; цимбали, сопілка та барабан тощо. Таке поєднання дає змогу виконувати і проникливо-ліричні, і веселі, запальні *музичні п'єси*.

Послухай троїсту музику. Поділися враженнями. Спробуй визначити, які інструменти звучать. Поміркуй, чи суголосні прослухані п'єси змісту і настрою картини «Троїсті музики» кіровоградської художниці Лариси Зоріної.

Словничок

Музична п'єса — невеликий сольний або ансамблевий твір; важливий жанр інструментальної музики.

Пригадай, що ти знаєш про виникнення музичних інструментів. Прочитай текст.

*Стародавні
музичні
інструменти*

...А починалося все випадково:
цокнув колись камінець загадково,
і тятива стародавнього лука
подарувала мисливцеві звуки.

Грав в очеретяних заростях вітер,
кликали дзвони тужити й радіти.
Мушлі гули, наче рокіт прибою,
десь линув дріб барабанного бою...

З давніх часів спостережливі люди
в звуки вслухались уважно повсюди
і помічали красиві, незвичні...
Так інструменти з'явилися музичні.

А з ними разом, віками-роками,
музика йшла і прийшла до нас з вами.
Мабуть, не так уже і випадково
цокнув колись камінець загадково.

Можливо, саме звук кам'яного удару навів людину думку про створення найпершого музичного інструмента — ударного. Духові інструменти «зобов'язані» своїм виникненням гудінню вітра в очеретяних стеблах, а струнні — «співу» тятиви мисливського лука.

Отже, каміння, очеретяне стебло і тятива мисливського лука вважають попередниками усіх музичних інструментів. Тож музичні інструменти з давніх часів поділяють на *ударні, духові та струнні*.

Знайди у тексті, на які звуки звернула увагу людина у стародавні часи.

Розглянь фото давніх музичних інструментів. Знайди серед них ударний, духовий і струнний. Подумай, чи нагадують вони сучасні музичні інструменти. Які?

Розглянь малюнок. Назви музичні інструменти й розподіли їх на ударні, духові та струнні.

«Розплутай» музичну загадку та з'ясуй, звуки яких інструментів належать до шумових, а яких — до музичних.

Наведи власні приклади інструментів із шумовим і музичним звучанням.

Духові й струнні інструменти зазвичай мають музичне звучання. А серед ударних переважають шумові: барабан, бубон, маракаси, тарілки тощо. Застосування шумових інструментів надає музиці яскравості та розмаїття.

Послухай пісню. Яку картину вона «намалювала»? Назви музичні інструменти, згадані у тексті.

НІЧНІ МУЗИКИ

Музика В. Прихожая, слова Т. Сая

1. Сонце зайде у хатинку,
місяць стулить жовті віки.
У гаю темно-зеленім
грають цвіркуни-музики.
У віконце світять зорі,
чую, вітер як шепоче.
Грають крихітні музики
просто неба серед ночі.

Приспів:

Цвірк, цвірк, грає скрипка,
бум, бум, б'ють у бубон,
в очереті мідні труби,
клавесини та сопілка.

2. На галявину лле світло
кожна гілочка-ліхтарик.
Із маленьким саксофоном
по гілках стриба комарик.
Два жуки співають пісню,
жабки крекчуть серед ряски,
світлячок промінням світла
кольорові робить казки.

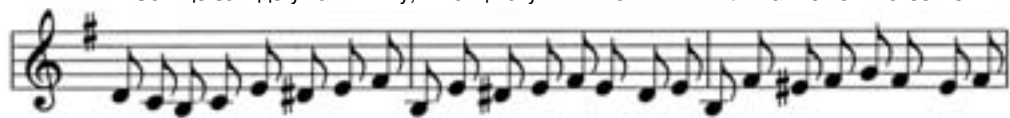
Приспів.

Але ніч мине, як мара,
заблищать росяні барви,
заховаються музики,
і поснуть мелодій фарби.

Розучи пісню та виконай її. Показуй рухами, ніби граєш на музичних інструментах.

1. Сон-це зай-де у ха- тин-ку, мі-сяць сту-лить жов-ті ві-ки. У га- ю тем-но-зе-ле-нім

Гра-ють цвір-ку-ни-му-зи- ки. У ві-кон-це сві-тять зо-рі, чу-ю, ві- тер як ше- по- че.

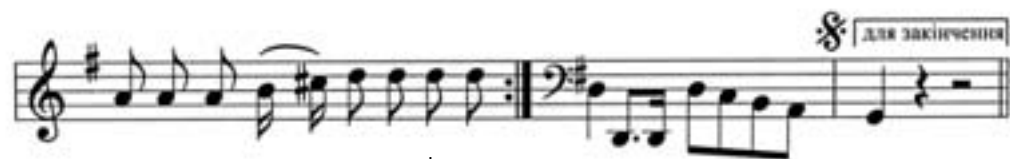

Гра-ють кри-хіт-ні му- зи-ки про-сто не- ба се-ред но- чі.

Приспів:

Цвірк, цвірк, гра-є скрип-ка, бум, бум, б'ють у бу-бон, в о-че-ре-ті мід- ні тру- би,

кла- ве- си- ни та со- піл- ка.

А- ле ніч ми-не, як ма-ра, за-бли-щать ро-ся-ні бар-ви, за-хо-ва-ють-ся му-зи-ки,

Приспів (двічі)

і по-снуть ме-ло- дій фар- би.

Знайди на малюнках зображення згаданих у пісні музичних інструментів. Розподіли їх на ударні, духові, струнні та клавішні.

ОДИН ІНСТРУМЕНТ — ЦЕ БАГАТО ЧИ МАЛО?

Прочитай текст. Дізнайся про жанри кампанелли та каприса на «Сторінках-підказках».

Скільки музичних інструментів створили люди! Чому ж серед цього барвистого розмаїття музиканти часто обирають лише один інструмент?

Один інструмент — це багато чи мало, щоб думка музична жила та звучала, і владним поривом в душі панувала, і мрію будила, і серце стискала?..

«Маестро одного інструмента» — так можна назвати італійського композитора та скрипаля **Нікколо Паганіні**.

Уже майже два століття переказують, як віртуозний музикант дивував слухачів надзвичайною технікою та грав на одній струні, коли порвалися інші...

У творчості Н. Паганіні набули досконалості сольні жанри інструментальної музики. У знаменитих «Каприсах» скрипка сміється і плаче, передаючи всю силу людських почуттів. А у п'єсі «Кампанелла» її звучання «розсипається» барвистим переливчастим дзвоном.

Послухай «Кампанеллу» та «Каприс № 24» Н. Паганіні. Поміркуй, що виражає та зображає музика. Пригадай, що ти знаєш про походження скрипки.

Залежно від кількості виконавців інструментальна музика буває: **сольною** (для одного інструмента у супроводі чи без нього); **ансамблевою** (для невеликого складу виконавців); **оркестровою** (для виконання оркестром).

Прочитай текст. Розглянь схему походження та розвитку струнних інструментів.

Здається, ці інструменти зовсім різні. Проте «пращур» у них один — звичайнісінька тятива мисливського лука, що стала першою у світі струною.

Простеж за схемою, який шлях пройшли струнні інструменти від давньої ліри до роялю.

Попрацюймо разом!

Проведіть музичний експеримент. Відкрийте кришку піаніно чи рояля та подивіться, що відбувається, коли натискаєш клавіші.

Поясніть, чому фортепіано називають струнним ударно-клавішним інструментом.

Фридерик Шопен. Прелюдії № 4 і 7

«Душею фортепіано» називають композитора і піаніста **Фридерика Шопена** — засновника класичної музики Польщі. У його творчому доробку представлені різні жанри фортепіанної музики: від невеликих п'єс до масштабних сонат і концертів.

Окрасою творчості Ф. Шопена є *прелюдії* — лаконічні (іноді по 16–20 тактів), але дуже виразні п'єси. У них передано найрізноманітніші почуття людини: радість і задумливість, м'який гумор і глибокий смуток...

У деяких прелюдіях майстерно зображено яскраві сценки з народного життя, не випадково музика таких п'єс просякнута інтонаціями польського фольклору.

Дізнайся про музичний жанр прелюдії на «Сторінках-підказках».

Послухай прелюдії № 4 і № 7 Ф. Шопена. Поміркуй, які художні образи у них створено.

Порівняй засоби музичної виразності двох творів. Яка прелюдія більш співзвучна твоєму настрою?

— — — — — Це цікаво знати! — — — — —

Музичний інструмент **фортепіано** здобув свою назву за спроможність звучати і гучно, і тихо. Винайшов його у 1709 році італійський майстер Бартоломео Крістофорі.

Перші «гучно-тихі» інструменти називали *піано-форте*. Згодом ці два італійські слова поміняли місцями — і виникла сучасна, звична для нас назва.

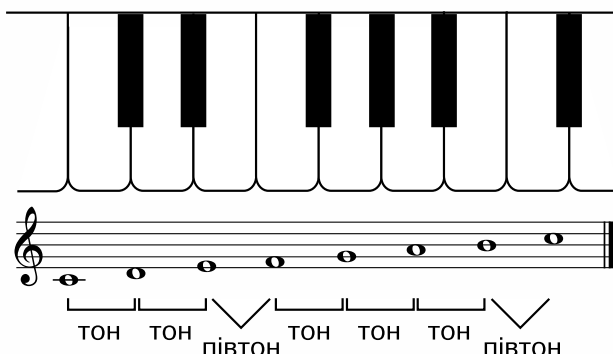
Є два різновиди фортепіано: **піаніно** (з італ. — *маленьке піано*) і **рояль** (з фр. — *королівський*). Вони мають однакову клавіатуру, грають на них також однаково.

Музику, написану для цих інструментів, називають **фортепіанною**.

Розглянь малюнок. Проспівай гаму і знайди у ній тони і півтони. Прочитай вірш-казку.

По клавішах чорних
і клавішах білих
ходили три знаки.
Ті знаки уміли
замінювать клавіші
легко й проворно —
то чорну на білу,
то білу на чорну.

Дієз міг підвищити звук на півтона.

Для ноти він був, як маленька корона,
бо звук враз ставав трохи тонше і вище
й до правого краю рояля поближче.

Бемоль — другий знак — теж поважна персона:
понижити міг кожний звук на півтона.

І ноти слухняно корилися долі —
спускалися вниз за наказом Бемоля.

І тільки *Бекар* не любив щось міняти.

Ходив, наступаючи друзям на п'яти:
«Благаю, у спокої ноти лишіть,
а я поверну все на місце за мить!»

Отак з давнини і донині блукають
вони в чорно-білому нотному краї.

Запам'ятай назви знаків, що вказують на зміну
висоти звуків.

Послухай звучання тонів і півтонів на білих і чор-
них клавішах.

Велику відстань між двома сусідніми звуками зву-
коряду називають **тон**, а малу — **півтон**.

Кожний тон можна поділити на два півтони. Для цьо-
го використовують знаки: **дієз**, **бемоль** і **бекар**.

Послухай пісню. Про що у ній розповідається?
Поміркуй, чого навчає пісня школярів.

НАВЧАЙТЕ МЕНЕ МУЗИКИ

Музика С. Гаврилова, слова Р. Алдоніної,
переклад О. Лобової

1. У піаніно клавiші
і білі є, і чорні є,
а в них живе-ховається
багато різних нот.
Як мама грає пісеньки,
ті клавiші — радісінкi:
дарують нам
справжнісінкiй
пісенний хоровод.

Приспів:

До-до-сі-ля, сі-сі-ля-соль,
сі-сі-ля-соль, до-до-сі-ля,
мі-мі-фа-мі, мі-мі-ля-мі,
мі-бемоль, ре-до.

2. А я натисну клавiші —
і білії, і чорнії,
і разом, і за чергою,
та кепськo справи йдуть.
Чи клавiші вагаються,
чи піаніно лається —
а пісня не складається,
лише баси гудуть.

Приспів.

3. Навчайте мене музики,
бо дуже грати хочеться.
І швидко ноти вивчити —
обіцянка моя.
Тоді до клавiш підйду,
мелодію згадаю ту,
і всім на світі доведу,
що вмію грати я!

Приспів.

Розучи пісню. Продумай особливості виконання
кожного куплету.

Стеж за чітким і точним виконанням приспіву.
Чи згадується у його тексті звук, якому відповідає
чорна клавiша?

Весело

mf

1. У пі-а-ні-но кла-ві-ші і бі-лі є, і чор-ні є, а
в них жи-ве-хо-ва-єть-ся ба-га-то різ-них нот. Як
ма-ма гра-є пі-сень-ки, ті кла-ві-ші — ра-ді-сінь-кі: да-
ру-ють нам справж-ні-сінь-кий пі-сен-ний хо-ро-вод.
Приспів:
До-до-сі-ля, сі-сі-ля-соль, сі-сі-ля-соль, до-до-сі-ля,
мі-мі-фа-мі, мі-мі-ля-мі, мі-бе-моль, ре-до.

Це цікаво знати!

Білі клавiші фортепіано відповідають основним назвам нот: *до, ре, мі, фа, соль, ля, сі*. А чорні звучать, ніби «проміжні» між білими:

вище за *до*, але нижче за *ре*;

вище за *ре*, але нижче за *мі* тощо.

Для позначення цих «проміжних» звуків використовують спеціальні музичні знаки:

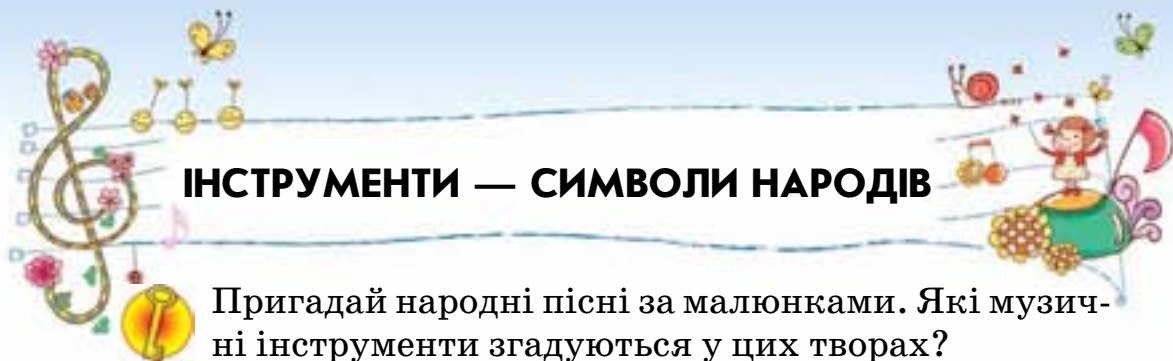
дієз ($\sharp$) — підвищує основний звук;

бемоль ($\flat$) — понижує основний звук;

бекар ($\natural$) — скасовує дію дієза та бемоля.

Ці знаки й «перетворюють» білі клавiші на чорні та навпаки.

до-дієз	ре-бемоль	ре-дієз	мі-бемоль
ДО	РЕ	МІ	

ІНСТРУМЕНТИ — СИМВОЛИ НАРОДІВ

Пригадай народні пісні за малюнками. Які музичні інструменти згадуються у цих творах?

«Два півники»

Українська народна пісня

«Савка та Гришка»

Білоруська народна пісня

«У кожного свій музичний інструмент»

Естонська народна пісня

«Пастух»

Французька народна пісня

Пригадай інші народні пісні, присвячені музичним інструментам. Як ти вважаєш, чому музичні інструменти оспівують у народній творчості?

Прочитай текст. Поміркуй, чому в житті народу завжди є місце для музики.

У житті народу завжди залишалося місце для музики. А символами та оберегами нерідко ставали... музичні інструменти.

У кожного народу є свої улюблені інструменти. В Африці популярні ансамблі і навіть оркестри *барабанщиків*. Російські музики використовують *балалайки* та *гармоні*, дерев'яні *ложки* і глиняні іграшки-*свищики*. Улюблений інструмент шотландців — *волинка*. Оркестри волинщиків гордо крокують вулицями, поширюючи лунки народні мелодії.

*Російські народні
музичні інструменти*

*Оркестр
волинщиків*

Музичними символами України вважають *сопілку* і *трембіту*, *кобзу* та *бандуру*. Популярні в українських музик й інші інструменти слов'янських народів: *скрипка*, *цимбали*, *бубон*, *басоля* та ін. А ще — створені з побутових речей дивовижні «музичні» прилади: *пилка*, *коса*, *рубель* і *качалка*, *склянки*, *відра* та ін.

Завдяки такому розмаїттю народна музика набуває неповторного національного колориту.

Назви музичні інструменти різних народів.
Скажи, які інструменти є музичними символами України. Що тобі про них відомо?

Прочитай текст. За його допомогою уяви виражальні та зображальні можливості сопілки і трембіти.

Ця сопілочка — ніжне, казкове,
чарівне очерéтяне диво,
що під подувом вітру раптово
в давнину заспівала грайливо.

Ой сопілко, із чим порівняти
твою пісню просту і чарівну?
Вона може злетіти крилато
і до зір недосяжних полинуть.

В її співі є шепіт колосся,
шум рясної травневої зливи...
Мабуть, справді на славу вдалося
чарівне очерéтяне диво.

Сопілка — улюблений інструмент українських музик. З давніх часів жодне народне свято не обходилося без її веселого й задумливого, запального та журливого співу.

А виникла сопілка багато тисячоліть тому зі... звичайного очеретяного стебла. Саме воно є прашуром усіх духових інструментів: дерев'яних (флейти, кларнета, гобоя) і металевих (сурми, туби, валторни).

Від стародавньої сопілки походить також уславлений український інструмент **трембіта**, яку ще називають карпатським рогом. Лункі «голоси» пастуших трембіт линуть на кілька кілометрів, гулкою луною озиваючись у горах.

Зазвичай ці «співучі труби» дуже великі, нерідко понад два метри завдовжки. Проте ці велетенські інструменти є дуже легкими, тому що традиційно трембіти виготовляють з тонкої деревної кори.

Послухай звучання сопілки та трембіти. Поясни, чому ці інструменти називають духовими.

Спробуй пограти на сопілці або покажи рухами, як грають на цьому інструменті.

Георгій Майборода. «Гуцульська рапсодія» (фрагмент)

Звучання українських інструментів передав у творі «Гуцульська рапсодія» композитор з Полтавщини **Георгій Майборода**. Цю музику написано для симфонічного оркестру, але вже у вступі слухачі чують звучання... трембіти. Її «голос» зображають дерев'яні духові інструменти.

А ще у рапсодії звучать справжні народні мелодії, наприклад, заспів пісні «Верховино, світку ти наш». Його музика ллється плавно, широко та повільно.

Послухай фрагмент рапсодії. Які картини «намалювала» тобі музика? Простеж за її тембровим і темповим розвитком.

Поміркуй, чому композитор використав мелодію народної пісні та зобразив звучання трембіти.

Трембітарі. Фото

Словничок

Рапсодія — музичний твір, що складається з кількох епізодів і часто містить справжні народні теми. Жанр рапсодії популярний в інструментальній музиці.

Послухай і розучи пісню. Порівняй її звучання з фрагментом «Гуцульської рапсодії» Г. Майбороди.

ВЕРХОВИНО, СВІТКУ ТИ НАШ

Українська народна пісня

Долина річки
Черемош

1. Верховино, світку ти наш.
Ген, як у тебе тут мило!
Як ігри вод, плине тут час,
свобідно, шумно, весело...

Приспів:

Ой немає краю, краю
на ту Верховину!
Коби мені тут побути
хоч одну годину!

} Двічі

2. Гей, що ми там Поділля-край!
Нам полонина — Поділля,
а бори — степ, ялиця — май,
а голос звіра — весілля!

Приспів:

Черемоше, Черемоше,
бистра твоя вода!
Дівчинонька з Верховини,
гарна твоя врода.

} Двічі

Поміркуй, чим особлива побудова пісні.

Визнач, чим відрізняється музична мова заспівів та приспівів. Яка частина твору нагадує коломийку?

Повільно

1. Вер-хо-ви- но, світ- ку ти наш. Ген, як у те- бе тут ми-
-ло! Як іг-ри вод, пли- не тут час, сво- бід-но, шум-но, ве-се-

Швидко

-ло... Ой не-ма-є кра-ю, кра-ю на ту Вер-хо-ви-ну!

Ко-би ме-ні тут по-бу-ти хоч од-ну го-ди-ну!

Ой не-ма-є кра-ю, кра-ю на ту Вер-хо-ви-ну!

Ко-би ме-ні тут по-бу-ти хоч од-ну го-ди-ну!

Прочитай текст. Як на твою думку, чому польський народ вшановує цю старовинну легенду?

У польського народу є свій музичний символ, про який розповідає стародавня легенда.

На сторожовій вежі старого Кракова стояв вартовий. І одного разу побачив: ворог наближається до міста! Підняв вартовий сурму — і залунав сигнал тривоги. Але ворожа стріла влучила у серце воїна, і сигнал раптово обірвався...

Про мужнього сурмача щодня нагадують радіопозивні Кракова: бойовий сигнал сурми, що обривається на останній ноті. Ця сама мелодія звучить щогодини з північної вежі Маріанського костьолу...

Маріанський
костьол,
м. Краків (Польща)

Послухай радіопозивні Кракова.

Дізнайся щось цікаве з історії музичних інструментів та склади розповідь про один з них.

Юний друже!	3
-------------------	---

СТЕЖИНАМИ МУЗИЧНИХ ЖАНРІВ

Твій друг — музика	4
Музика рідного дому	8
Муз. О. Злотника, сл. О. Вратарьова	
Казка про музичні краплинки	10
Вперше Осінь йшла до школи	14
Сл. і муз. О. Лобової	
Жила-була пісенька	16
Господарство	20
Українська народна пісня	
Вокальними стежинами	22
Не щебечи, соловейку	26
Муз. М. Глинки, сл. В. Забіли	
У єдності співочих голосів	28
Немає України без калини	32
Муз. М. Ведмедері, сл. Г. Клок	
Царина вокального мистецтва	34
Камертон	38
Норвезька народна пісня	
Десять завдань для перевірки знань	40
Дзвінки таємниці	42
Нічні музики	46
Муз. В. Прихожая, сл. Т. Сая	
Один інструмент — це багато, чи мало?	48
Навчайте мене музики	52
Муз. С. Гаврилова, сл. Р. Алдоніної	
Інструменти — символи народів	54
Верховино, світку ти наш	58
Українська народна пісня	

Стежинами інструментальних жанрів	60
Хор нашого Яна.	64
<i>Естонська народна пісня</i>	
За наказом чарівної палички	66
Їжачки зелені	70
Муз. Є. Карпенка, сл. В. Степанова	
Казковий світ балету	72
Старий рік минає	77
<i>Українська народна пісня</i>	
Десять завдань для перевірки знань	78

МИСТЕЦТВО БЕЗ МЕЖ І КОРДОНІВ

Музика — це найвиразніша мова.	80
Новорічна пісенька	84
Муз. і сл. Л. Яценка	
Фольклор і композитор.	86
У полі береза стояла	88
<i>Російська народна пісня</i>	
Дударики	90
Муз. С. Ткачука, сл. В. Михайлищука	
Перетворення жанрів.	92
Ой, ходила дівчина бережком	95
<i>Українська народна пісня</i>	
Справжній друг	96
Муз. Б. Савельєва, сл. М. Пляцковського	
Українські мотиви симфоній	98
Чом, чом, чом, земле моя	101
Муз. Д. Січинського, сл. В. Лебедової	
Від веснянки — до концерту	102
Вийди, вийди, Іванку	103
<i>Українська народна пісня</i>	
Пісня про усмішку	106
Муз. В. Шаїнського, сл. М. Пляцковського	
Від автора — до автора	108
Зоре моя вечірняя	109
Муз. Я. Степового, сл. Т. Шевченка	

Щебетала пташечка	111
<i>Українська народна пісня</i>	
Від прелюдії — до молитви	112
Сонячні краплини	114
Муз. С. Сосніна, сл. І. Вахрушевої	
Музика малює картину	116
Це моя Україна	120
Муз. М. Ведмедері, сл. А. Камінчука	
Десять завдань для перевірки знань	122
Музична слава України	124
Наша рідна Україна	128
Муз. Л. Давидової, сл. В. Гринько	
Без словника і перекладача	130
Золоте весілля	134
Муз. Р. Паулса, сл. І. Рєзніка	
Музика мандрує світом	136
Пісенька друзів	140
Муз. Г. Гладкова, сл. Ю. Ентіна	
Мистецтво, ще єднає душі	142
Молитва	144
Муз. М. Ведмедері, сл. К. Перелісної	
Колискова	146
Муз. В. А. Моцарта — Б. Фліса, сл. Ф. Готтера	
Музичні подорожі у часі	148
Цвіт Землі.	152
Муз. О. Злотника, сл. М. Сингаївського	
Українська музика у світі	154
Калинова Україна	158
Муз. і сл. Н. Май	
Мелодії останнього дзвінка	160
Чого вчать у школі	162
Муз. В. Шаїнського, сл. М. Пляцковського	
Засмутилось кошеня	164
Муз. І. Кириліної, сл. П. Воронька	
Десять завдань для перевірки знань	166
Сторінки-підказки. Словничок	168

Навчальне видання

ЛОБОВА Ольга Володимирівна

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Підручник для 4 класу
загальноосвітніх навчальних закладів